

УДК 378.016:340.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5\(212\)-86-91](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)-86-91)**Басенко Руслан Олександрович,**

кандидат педагогічних наук, докторант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; заступник директора з науково-педагогічної роботи, міжнародної та грантової діяльності, Полтавський інститут економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Україна

Basenko Ruslan,

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral Student of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University; Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, International and Grant Activities, Poltava Institute of Economics and Law of the Open International University of Human Development "Ukraine", Ukraine

E-mail: basenko_ruslan@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-9760-6321>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ У МЕЙНСТРИМІ ЦІЛІСНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗВО

A Дослідження присвячено науково-педагогічному аналізу нормативно-правових та організаційно-педагогічних засад правової освіти у контексті реалізації цілісної освіти майбутніх фахівців у сучасних ЗВО. Правову освіту розглянуто як системотворчий складник цілісної освіти особистості.

Констатовано, що правова освіта репрезентує цілеспрямований і спеціально організований педагогічний процес передавання та засвоєння сукупності правових знань (фахових чи загальноправових), результатом якого є розвиток правової свідомості та правової культури сучасної особистості. Підкреслено, що саме правова освіта забезпечує процес трансляції основних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей про право і правосуддя, про права і свободи, про обов'язки та закон, які забезпечують формування правової компетентності – невід'ємного складника всіх кваліфікаційних рівнів і змісту вищої освіти.

Виявлено стан нормативно-правового забезпечення реалізації правової освіти у системі загальнотеоретичної підготовки на першому та другому рівнях вищої освіти. Доведено, що змістовий і контентний аналіз чинних стандартів вищої освіти за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) рівнями всіх спеціальностей засвідчує, що як у переліках загальних компетентностей, так і у формулюваннях результатів навчання окреме місце посідає складник правової освіти.

Проаналізовано зміст і організаційно-педагогічне забезпечення правової освіти. Запропоновано положення про те, що відповідно до потреб воєнного стану важливим є посилення правової освіти національним змістом. Констатовано, що правова освіта передбачає набуття знань, умінь і цінностей, необхідних для ефективного функціонування як правової системи, так і діяльності кожної особистості. Підкреслено, що правова освіта забезпечує розвиток критичного мислення, допомагає аналізувати та оцінювати ситуації з правової позиції, а також сприяє вихованню толерантності та поваги до прав і свобод інших людей.

Зроблено висновок про важливість педагогічного обґрунтування рекомендацій щодо збільшення ваги правової освіти у структурі загальнотеоретичної підготовки фахівців у вищій школі, розроблення відповідних змін до чинного освітнього законодавства та стандартів вищої освіти.

Ключові слова: правова освіта; нормативно-правові засади; педагогічні інновації; освітній процес; компетентність сучасного фахівця; ЗВО; рівні вищої освіти; стандарти вищої освіти

Regulatory-Legal and Organizational-Pedagogical Principles of Legal Education in the Mainstream of Comprehensive Education of Future Specialists in High Schools

S This study is devoted to the scientific and pedagogical analysis of the legal, organizational, and pedagogical foundations of legal education in the context of the implementation of the holistic education of future specialists in modern educational institutions. Legal education is considered as a system-creating component of the holistic education of the individual.

Legal education represents a purposeful and specially organized pedagogical process of transferring and assimilating a body of legal knowledge (professional or general legal), the result of which is the development of a modern individual's legal consciousness and culture. Legal education ensures the process of transmitting basic knowledge, abilities, skills, ways of thinking, views, values about law and justice, rights and freedoms, responsibilities, and the law, ensuring the formation of legal competence – an integral component of all qualification levels and the content of higher education.

The state of regulatory support for the implementation of legal education in the system of general theoretical training at the first and second levels of higher education has been revealed. It has been proven that a substantive and content analysis of the current standards of higher education at the first (bachelor's) and second (master's) levels of all specialties indicates that both in the lists of general competencies and in the formulation of learning outcomes, a special place is occupied by the component of legal education.

The content and organizational and pedagogical support of legal education are analyzed. A proposition has been proposed that, in accordance with the needs of martial law, it is important to strengthen legal education with national content. Legal education presupposes the acquisition of the knowledge, skills, and values necessary for the effective functioning of both the legal system and the activities of each individual. It is emphasized that legal education ensures the development of critical thinking, helps to analyze and evaluate situations from a legal perspective, and contributes to the cultivation of tolerance and respect for the rights and freedoms of other people.

A conclusion is made about the importance of pedagogical justification for recommendations to increase the weight of legal education in the structure of general theoretical training of specialists in higher education, and the development of appropriate changes to the current educational legislation and standards of higher education.

Keywords: legal education; regulatory and legal principles; pedagogical innovations; educational process; competence of a modern specialist; higher education; levels of higher education; standards of higher education

Актуальність проблеми. У наші дні українці ведуть звитяжну та героїчну боротьбу за свободу та соборність, власну державність і суверенітет. Введення правового режиму воєнного стану виявило гостру потребу реформування різних галузей, зокрема й освіти, стратегічну перебудову якої держава, цілком справедливо, вбачає у створенні «освіти цілісної та ціннісної особистості та професіонала» [1]. Цілісна освіта дає змогу розвинути фахівця, професійні, соціальні та особистісні якості якого є відповідними сучасним викликами нестабільного та суперечливого світу. Одним із-поміж складників цілісної освіти особистості є правове навчання та виховання, результатом якого виступає рівень сформованості правової свідомості та правової культури – ключових атрибутів розбудови демократичної держави та інституту громадянства. Особливе значення правова освіта набуває в умовах воєнного стану, адже такий правовий режим передбачає суттєві зміни у функціонуванні державного апарату, зокрема й тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина [6]. Відтак постає очевидна необхідність посилення правового складника в навчанні здобувачів усіх рівнів і спеціальностей вищої освіти, що вимагає аналіз діючого та розроблення нового нормативно-правового та організаційно-педагогічного забезпечення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічне осмислення цілісної освіти особистості було предметом наукових студій багатьох учених. Окремо виділимо наукові надбання І. Бега, Г. Васяновича, С. Гончаренка, Б. Года, М. Гриньової, М. Євтуха, О. Лавріненка, Н. Ничкало, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської, І. Цебрій, М. Ярмаченка та ін. Окремо відзначимо зарубіжних учених, які аналізували методологічні засади цілісної освіти, зокрема Дж. Міллер (J. Miller), Р. Міллер (R. Miller), С. Флаке (C. Flake) та ін. Правову освіту, як структурний складник цілісної освіти особистості, вивчали

В. Вітвицька, О. Пометун, В. Семенов, Н. Ткачова, І. Усенко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас нині постають нові виклики перед освітньою галуззю, з'являється гостра необхідність суттєвого її переформатування та зміни освітніх акцентів. Важливо вивчити, яким чином у діючому законодавстві (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», Національній рамці кваліфікацій, затверджених стандартах вищої освіти тощо) представлений складник правової освіти у канві загальнотеоретичної підготовки. Крім того, необхідно розглянути організаційно-педагогічні засади правового навчання у ЗВО, виявити ступінь «зацікавленості» розвитком правової свідомості та правової культури у змісті освітніх програм.

Мета статті полягає в науково-педагогічному аналізові нормативно-правових та організаційно-педагогічних засад правової освіти у контексті реалізації цілісної освіти майбутніх фахівців у сучасних ЗВО.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до чинної «Національної програми правової освіти населення» зусилля держави у цій сфері спрямовано на «... підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи й обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвитку вітчизняних традицій у цій сфері» [5].

Аналізуючи різні підходи до дефініювання категорії «правова освіта» можна резюмувати, що під цим поняттям необхідно розуміти цілеспрямований і спеціально організований педагогічний процес передавання та засвоєння сукупності правових знань (фахових чи загальноправових), результатом якого є розвиток правової свідомості та правової культури сучасної особистості. Правова освіта забезпечує процес трансляції основних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей про право і правосуддя, про права і свободи, про обов'язки та закон, які забезпечують формування правової компетентності – невід'ємного складника всіх кваліфікаційних рівнів.

Розвиток та активна інтеграція складника правової освіти до загальнотеоретичної підготовки фахівців у ЗВО обумовлена, насамперед, важливістю розбудови правової культури та правової свідомості українців, значення якої в умовах воєнного стану суттєво зростає. Цінною для сучасної особистості є здатність розуміти специфіку реалізації тих чи тих положень законодавства, розуміти міру обмеження прав і свобод, механізм функціонування держави у цілому. Правова освіта відіграє важливу роль у загальнотеоретичній підготовці фахівців, адже дає змогу розвинути громадянську свідомість і правову культуру особистості.

Важливо, щоб основні результати правової освіти містили: по-перше, знання правових норм, адже майбутнім фахівцям важливо володіти основними положеннями законодавства, які регулюють суспільні відносини, розуміти права і обов'язки громадян у суспільстві; по-друге, здатність до розуміння сутності правопорушень, уміння розпізнавати порушення закону та розуміти їх наслідки, що сприяє формуванню правової відповідальності особистості; по-третє, знання діючої системи правосуддя, її структури та функцій (судова система, прокуратура, правоохоронні органи, нотаріат та адвокатура тощо); по-четверте, мати розуміння та знати як реалізувати власні громадянські права та свободи (свобода слова, право на життя, право на освіту тощо); по-п'яте, мати сформовану етичну систему громадянських і національних цінностей, моральну стійкість, володіти етикою реалізації прав та обов'язків громадян у суспільстві. Правове навчання дає змогу вибудувати ті структури особистості, які

забезпечують правове мислення, критичність і рефлексивність, суспільну небайдужість і громадянську позицію.

Змістовий і контентний аналіз чинних стандартів вищої освіти за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) рівнями всіх спеціальностей засвідчує, що як у переліках загальних компетентностей, так і у формулюваннях результатів навчання окреме місце посідає складник правової освіти. Приміром у бакалаврському стандарті вищої освіти всіх спеціальностей з-поміж переліку загальних компетентностей зазначена «здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного та демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні» [8]. Натомість у магістерському стандарті більшості спеціальностей прописана така компетентність як «здатність діяти відповідально та свідомо» та «здатність працювати в міжнародному контексті» [7], формування яких здійснюється саме впродовж правового навчання.

Звісно, що складник правової освіти значно ширше представлений на спеціальності 081 Право. Так, особливе значення з-поміж визначених у стандартах вищої освіти цієї спеціальності, на наш погляд, становлять такі компетентності: «здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві»; «здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ і процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему»; «цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи»; «здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини»; «здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право й адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право» [9].

На наш погляд, для розв'язання завдань, які ставить правовий режим воєнного стану перед підготовкою фахівців у вищій освіті важливим було б доповнити стандарти вищої освіти, розширивши складник правової освіти. Зокрема, цінним

уважаємо інтеграцію до правової освіти таких змістових компонентів як розуміння загальних тенденцій і закономірностей державотворення; знання основ міжнародного права, зокрема в частині захисту основоположних прав і свобод особистості й громадянина; вміння орієнтуватися в основах галузевого права. Такі складники правової освіти сприятимуть розширенню правової грамотності та зростанню рівня правової свідомості у суспільстві.

Окреме значення для приведення змісту сучасної вищої освіти у відповідність до потреб воєнного стану становить посилення правової освіти національним змістом. Підтримуємо думку Н. Пархоменко про те, що «... в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури громадян, особливо – молоді, їхньої активної громадянської позиції. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників, але й здебільшого від рівня організації правової освіти і патріотичного виховання, що базується на розробленні змісту, форм і методів, які відповідають сучасним вимогам і сприяють формуванню його правової компетентності» [4, с. 16].

Важливо, щоб зміст правової освіти як системотворчого складника цілісної освіти особистості був спрямований на формування системи цінностей правової культури. До них відносять абсолютні (справедливість, рівність, гуманізм, свободу та безпеку особистості тощо) та професійно-правові цінності (верховенство права, законність, неупередженість, обґрунтованість, доцільність, рівність перед законом, повага до людської гідності, недоторканність житла чи іншого володіння особи, недоторканність права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, гласність і відкритість тощо) [2, с. 43].

Нині правова освіта забезпечує системне розуміння людиною місця й ролі права та правопорядку у суспільстві, сприяє формуванню відповідальності перед суспільством і самосвідомості. Правова освіта передбачає набуття знань, умінь і цінностей, необхідних для ефективного функціонування як правової системи, так і діяльності кожної особистості. Із точки зору потреб цілісної освіти, правова освіта забезпечує

розвиток критичного мислення, допомагає аналізувати та оцінювати ситуації з правової позиції, а також сприяє вихованню толерантності та поваги до прав і свобод інших людей. У сучасному світі правові аспекти пронизують усі сфери життєдіяльності, що посилює виняткове значення правової освіти. Саме вона створює необхідний ціннісно-знаннєве підґрунтя як для особистісного зростання, так і для побудови справедливого, солідарного та правового суспільства, створює необхідний освітній простір для розвитку активних, інформованих і правосвідомих громадян, які здатні ухвалювати обґрунтовані рішення та сприяти загальному добробуту суспільства.

Важливо звернути увагу на те, що реалізація правової освіти здійснюється відповідно до складників освіти: навчання, виховання, розвиток. Правове навчання передбачає процес передавання, накопичення та засвоєння правових знань, дає можливість подолати правовий нігілізм, який є антиподом правової культури. Правове навчання передбачає вивчення основ юридично-правової підготовки, формування правового складника професійно-стратегічного мислення, оволодіння загальноправовими нормами тощо. Натомість правове виховання важливо розглядати насамперед під кутом зору громадянського виховання, формування таких якостей як демократизм, громадянськість, людиноцентризм, гуманізм, справедливість. Правове виховання та самовиховання є цілеспрямованою, повсякденною, систематичною і самостійною діяльністю щодо оволодіння правовими знаннями і навичками правомірної поведінки. Важливим елементом процесу правового виховання виступають різні методи правовиховної діяльності [3, с. 52]. У контексті розвитку особистості як основного результату освіти потрібно відзначити цілісне формування правової грамотності, правової свідомості та правової культури.

В оновленні правової освіти як складника загальнотеоретичної підготовки важливо врахувати необхідність вивчення таких освітніх компонентів як: філософія права, яка дає змогу знайти відповіді на фундаментальні філософські питання, пов'язані з правом (природа справедливості, роль права в суспільстві та етичні міркування, пов'язані з правовими рішеннями тощо); історія та теорія держави і права, які

дають змогу здобувачам освіти детальніше прослідкувати історичний розвиток правових систем, юриспруденції та важливих правових подій, які сформували сучасні правові системи, осягнути зміст таких важливих понять як природне право, правовий позитивізм, правовий реалізм тощо; конституційне право, що забезпечить розуміння конституційних принципів, механізму функціонування права та держави, а також прав і обов'язків громадян, викладених у чинному законодавстві; міжнародне право, яке сприятиме розумінню принципів і правил, що регулюють відносини між державами, міжнародними організаціями та особами на глобальній арені; юридична етика, що сприятиме розвитку правової відповідальності та законслухняності тощо. Інтеграція таких складників до загальнотеоретичної підготовки фахівців створить необхідні основи для розвитку правової свідомості та правової культури особистості, а відтак буде міцним фундаментом повоєнного відновлення та відбудови демократичної України.

Висновки з даного дослідження. Загалом можна констатувати, що нині розроблене необхідне нормативно-правове забезпечення та створено організаційно-правові умови для активної інтеграції правової освіти у систему загальнотеоретичної підготовки у вищій школі. Правова освіта в умовах воєнного стану набуває особливого значення, яке знаходить вияв у кількох аспектах: забезпечує дотримання громадянами законів і правопорядку, сприяє формуванню розуміння важливості життя за правилами, що встановлені в суспільстві, допомагає підтримувати правопорядок і зміцнює стабільність у країні; сприяє розвитку громадянської відповідальності, суспільної активності в соціокультурних і політичних процесах; забезпечує дієвість педагогічного механізму запобігання правопорушенням, адже формує відповідний спектр життєвих цінностей, що заснований на повазі до закону та прав інших людей; сприяє захисту прав і свобод особистості, адже знання про їхній зміст допомагають запобігти порушенню конституційних прав; активізує розвиток критичного мислення та рефлексії, які є критеріями думаючого суспільства. Більше того, правова освіта забезпечує теоретичні та ціннісні засади для побудови справедливого та солідарного суспільства, в якому права та свободи

всіх громадян перебувають під захистом. У цілому, правова освіта відіграє важливу роль у формуванні свідомих і відповідальних громадян, здатних брати участь у житті суспільства, дотримуватися законів і правил, а також захищати свої та чужі права і свободи.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в педагогічному обґрунтуванні рекомендацій щодо збільшення ваги правової освіти у структурі загальнотеоретичної підготовки фахівців у вищій школі, розробленні відповідних змін до чинного освітнього законодавства та стандартів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Власенко В. Правова культура працівників поліції (аксіологічний аспект). *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 42–44.
3. Іванчук Н. Правове виховання в сучасному суспільстві. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 51–53.
4. Пархоменко Н. Національна ідея як основа правового та патріотичного виховання. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–18.
5. Про Національну програму правової освіти населення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
6. Про правовий режим воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
7. Стандарт вищої освіти. Другий (магістерський) рівень. Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/072-finansi-bankivska-sprava-ta-strakhuvannya-magistr.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).
8. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Спеціальність 052 Політологія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

9. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень. Спеціальність 081 Право. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

References

1. *Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [Vision of the future of education and science of Ukraine]*. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/viziya> [in Ukrainian].
2. Vlasenko, V. (2022). Pravova kultura pratsivnykiv politsii (aksiolohichniy aspekt) [Legal culture of police officers (axiological aspect)]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої освіти ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi* (pp. 42-44). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
3. Ivanchuk, N. (2022). Pravove vykhovannia v suchasnomu suspilstvi [Legal education in modern society]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої освіти ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi* (pp. 52-53). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
4. Parkhomenko, N. (2022). Natsionalna ideia yak osnova pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia [The national idea as the basis of legal and patriotic education]. In *Aktualni pytannia pravovoho ta patriotichnoho vykhovannia здобувачів вищої*

osvity ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia v umovakh voiennoho stanu [Actual issues of legal and patriotic education of students of higher education of higher education with specific conditions of study under martial law]: materialy nauk.-teoret. konf., prysviach. Dniu nauky ta pam'iaty S. M. Lehushi (pp. 15-18). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

5. *Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleння [About the National Program of Legal Education of the Population]*. (2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> [in Ukrainian].
6. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law]*. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
7. *Standart vyshchoi osvity. Druhyi (mahisterskyi) riven. Spetsialnist 072 Finansy, bankivska sprava ta strakhuvannia [Standard of higher education. Second (master's) level. Specialty 072 Finance, banking and insurance]*. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/072-finansi-bankivska-sprava-ta-strakhuvannya-magistr.pdf> [in Ukrainian].
8. *Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskyi) riven. Spetsialnist 052 Politolohiia [Standard of higher education. First (bachelor) level. Specialty 052 Political science]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].
9. *Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskyi) riven. Spetsialnist 081 Pravo [Standard of higher education. First (bachelor) level. Specialty 081 Law]*. (2022). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.09.2023